

Колектив авторів:
Калюжний Б., Сургай А., Копитов М.,
члени районної Асоціації дитячих і
юнацьких громадських організацій (ДЮГО) «ТЕМП»
Керівники: **Гонтар С., Мамонова С., Тортіка С.,**
ДЮГО «ТЕМП»
Координатори: **Кобзєва О. І.,**
директор КЗ «ЦДЮТ № 6»,
Нікітчук Л. А.,
куратор Асоціації ДЮГО «ТЕМП»,
Омельченко Т. І.,
керівник гуртка «Дитяче телебачення»
Комунальній заклад «Центр дитячої та юнацької творчості № 6»
Харківської міської ради

«ПАРАДИГМА» АЛЧЕВСЬКИХ: УРОКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Є в історії Харкова такі сім'ї, про які просто неможливо забути, адже вони залишили свій пам'ятний відбиток у зростанні та розвитку міста. І це не просто слова. Це незаперечний факт. Доказом є те, що інтерес до цих осіб не тільки не згасає, а й примножується з плином часу. Яскравим прикладом того є рід Алчевських.

Харків... Немає нічого дивного в тому, що сім'я Алчевських реалізувалася як національно свідомо українська сім'я саме тут. Згадаймо, що перший гурток українських літераторів-романтиків в першій половині XIX століття функціонував саме в Харкові. Харківський університет на протязі другої половини XIX століття мав більш українське обличчя, ніж Київський університет, бо Харківський університет був заснований з волі шляхти Слобідської губернії, а не найвищим указом зверху. У Харкові працювала велика кількість діячів української культури, зокрема ті, хто став предтечею українського модернізму. Яскравим представником української інтелігенції того часу була родина Алчевських.

Олексій Кирилович Алчевський та його сім'я зробили великий внесок в розвиток освіти і культури Слобожанщини, а саме свого рідного міста Суми та Харкова. Занурений у вир фінансових звітів і промислових проєктів Олексій Кирилович Алчевський не забував і про благодійність. Так, Алчевський матеріально підтримував Харківське товариство поширення грамотності серед народу, фінансував утримання публічних бібліотек в Сумах та Харкові. Він заснував нову українську промисловість, яка, обліплена метастазами варварської червоної індустріалізації, і досі в Україні існує й чекає на час відродження. Він продемонстрував, як завзятість, цілеспрямованість, сміливість та чесність здатні прокладати шлях у бізнесі.

Алчевський показав нам взірєць бізнесмена, який, примножуючи свою імперію та статки, пам'ятав, хто він, і знав, де саме потрібна його допомога, окрім підприємництва.

Він був олігархом. Він був українцем. Він був українцем, який нам потрібен.

Для багатьох сучасних харків'ян, які звикли вважати, що вони майже Росія, а якщо Україна, то якась зовсім інша, де не може бути української мови, де може бути тільки «висока російська культура» приклад Алчевських показує зовсім іншу парадигму розвитку рідного міста Харкова.

Адже «парадигма Алчевських» – це така установка на розвиток Харкова, Донбасу, Слобожанщини, взагалі, всього сходу України, яка демонструє, що українці тут можуть бути багатими європейцями, по-справжньому елітою, не лише художньою, творчою, інтелектуальною, але й бізнес-елітою, громадською, політичною.

Необхідно розібратися, чи так просто було людям, від народження заможним, знатним, стати на позиції свідомого українства? Чи були заможні сім'ї віддані українській справі? Прикладом може стати саме сім'я Алчевських. За різноманітністю діяльності, талантами, виявленим в різних сферах, вони є одним з унікальних феноменів того періоду. Відома письменниця Оксана Забужко, розповідаючи про те, як вона викладала історію української культури в одному з американських університетів, зазначила цікаву студентську реакцію: як ви змогли пройти через всі історичні трагедії, як ви змогли вижити не тільки фізично, а й зберегти та розвинути культуру, захистити національну гідність? Так, змогли. Змогли тому, що були в Україні такі сім'ї, як Алчевські.

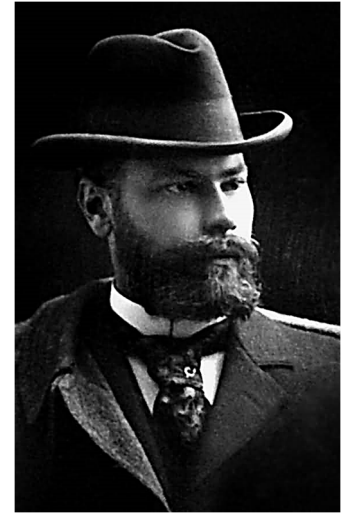
Кожен представник родини Алчевських залишив свій слід в історії Харкова і України. Алчевські – люди, які з радістю ділилися всім: знаннями, талантом, матеріальними благами, намагаючись зробити цей світ трішечки кращим.

Голова славнозвісної харківської родини Олексій Кирилович Алчевський – велична фігура в історії Харкова, чия діяльність мала широкий міжнародний резонанс. Мільйонер, відомий підприємець, банкір – власник Земельного і Торговельного банків, головний акціонер Алчевського і Донецько-Юр'ївського гірничопромислових товариств, голова Харківського біржового комітету, купець першої гільдії, засновник і керівник Харківської «Громади».

Походженням з дрібної купецької родини провінційного міста Суми, він, маючи за плечима початкову освіту, переїхавши в Харків, досяг вершин життєвого Олімпу і став фінансовим Генієм. Таких людей називали САМОРОДКАМИ!..

Олексій Алчевський почав свій бізнес в 1860 році з відкриття в Харкові бакалійної крамниці. Згодом він заснував в Харкові Торговий, Земельний, Іпотечний банки, очолював Біржовий комітет і власний Торговий дім. У Донбасі Алчевський заснував Олексіївське гірничопромислове товариство, Донецько-Юр'ївське металургійне товариство і Донецько-Юр'ївський металургійний завод (в даний час – Алчевський металургійний комбінат), а також заснував місто Алчевськ. Він був одним з лідерів Харківської Громади; постійно, а не час від

часу, як деякі його сучасники, фінансував недільні та сільські школи, Харківську школу глухонімих, Благодійне товариство, сирітські притулки, богадільні та лікарні. Олексій Алчевський, маючи статки і статус, міг дозволити у питанні української справи йти на конфронтацію з чиновниками. Так, у побудованій для родини садибі у Харкові, було відкрито перший в Україні й світі *пам'ятник Тарасу Шевченку*. Пам'ятник скульптора Беклемішева з розкішного білого італійського мармуру прикрасив двір у садибі Алчевських всупереч офіційній забороні, накладеній на поета. Архітектором садиби був його зять, відомий харків'янам та всім українським поціновувачам архітектури – Олексій Бекетов, який роками втілював в життя архітектурні задумки тестя-олігарха. Їх тандем був добродійним.

У 1889 році Бекетов одружився з Анною Алчевською – донькою Олексія Кириловича Алчевського. Багатство та авторитет тестя (О. К. Алчевський входив в першу десятку мільйонерів Росії), безумовно, мали велике значення у подальшому становленні архітектора – зодчого Харкова. Так чи інакше багато замовлень від заможних харків'ян чи товариств, організацій були пов'язані з Олексієм Кириловичем, який або спонсорував (самостійно чи з соратниками), або сприяв появі замовлень.

Харківська садиба Олексія Бекетова та Ганни Алчевської (вул. Жон Мироносиць, 10), сьогодні – Харківський Бунок учених)

Тесть, Олексій Алчевський – розумний, доброзичливий замовник; зять, Олексій Миколайович Бекетов – видатний зодчий. Серед десятків робіт О. М. Бекетова, які досі існують у Харкові, є замовлені та

профінансовані Алчевським – родинна садиба, будівлі Харківського Земельного банку, Торговельного банку та Публічної бібліотеки міста Харкова. Остання пам'ятка не лише принесла О. М. Бекетову звання академіка архітектури, але й понині зберегла початкове призначення – там міститься *Харківська державна бібліотека імені В. Короленка, друга в країні за об'ємами фондів, (пл. Конституції, 28).*

Харківський Земельний і Торгівельний банки О.К. Алчевського, нині Автотранспортний технікум(м. Харків, пл. Конституції, 2)

*Харківське комерційне училище, нині Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Олексій Кирилович справляв дещо незвичне для свого часу враження. Знайомі відзначали, що він був геть не схожий на інших підприємців тодішньої імперії. Бізнес-партнери говорили, що його підхід і життєве кредо більше схожі на характер бізнесменів Заходу, його колег з Європи та Сполучених Штатів, які, розвиваючи свій бізнес, ніколи не забували про свою громадянську позицію і прагнули приносити користь суспільству. Олексій Кирилович вкладав мільйони рублів і багато зусиль в український рух. «Я вийшла заміж за щирого українця», – писала якось його дружина Христина Данилівна.

У чому ж секрет? Справа була не в копіюванні нового підходу. Просто Олексій Кирилович був сучасним європейцем не лише за духом, але й за походженням, який ніколи не забував, що він – українець. Відразу після появи у Харкові довкола Алчевського почав формуватися гурток українських підприємців, службовців та викладачів. Цей клуб отримав назву харківської «Громади», який опікувався одночасно соціальною благодійністю, освітою та розвитком українського національного руху. Видатну роль у роботі гуртка (а рівно і в житті Олексія Кириловича) зіграла дружина бізнесмена Христина Данилівна.

За різноманітністю діяльності, талантами, виявленими в різних сферах, сім'я Алчевських є одним з унікальних феноменів того періоду. Тому що, дійсно, в одній сім'ї мати великого підприємця, відомого діяча-просвітителя, дуже цікаву письменницю-модерністку, яка брала активну участь у діяльності РУПовського середовища і виступала однією з близьких соратників Миколи Міхновського; композитора і блискучого співака-тенора, який виступав на всіх центральних тоді сценах світу. І в той же час всі члени цієї родини мали виразне українське обличчя, особливо молодша генерація. Сім'я ця внесла великий внесок у розвиток українського Харкова і українського Донбасу.

Дружина Олексія Алчевського Христина (1841-1920) в молоді роки свої статті для журналу Герцена «Колокол» підписувала псевдонімом «Українка». У 1862 році вона заснувала в Харкові безкоштовну недільну жіночу школу для дорослих і містила її більш півстоліття. Ще одну школу вона побудувала в сімейному маєтку в селі Олексіївка і сама викладала в ній. В обох школах навчання велося українською мовою. Алчевська керувала підготовкою і виданням посібників під назвою «Що читати народові» і «Книга дорослих». Міжнародна ліга освіти обрала її своїм віце-президентом.

Христина Данилівна домоглася відкриття на Харківщині жіночих безкоштовних шкіл, а також збереження українських книг у бібліотеках та присвоєння парафіяльним школам імені Т.Г. Шевченка.

Від початку 80-х років XIX століття школа Х.Д. Алчевської перетворилася на своєрідний методичний центр початкової освіти дорослого населення в імперії.

Паризька всесвітня виставка 1889 року, а саме журі педагогічної секції присудило покажчику «Что читать народу?» найвищу нагороду та удостоїло вчителів Харківської недільної школи двох золотих і двох срібних медалей, а Х. Д. Алчевську було обрано віце-президентом Міжнародної ліги освіти. Харківська приватна жіноча недільна школа також брала участь у Антверпенській, Брюсельській, Чиказькій та другій Парижській міжнародних виставках. І в 1889 році в Парижі вона була обрана віце-президентом Всесвітньої Ліги освіти!

Харківська приватна школа Х. Д. Алчевської прославилася в Україні і далеко за її межами цілою низкою спеціально підготовлених і виданих посібників для навчання дорослих.

ХРИСТИНА АЛЧЕВСКАЯ В КРУГУ
СЛУШАТЕЛЕЙ СВОЕЙ ШКОЛЫ

ВОСКРЕСНАЯ ШКОЛА
Х. Д. АЛЧЕВСКОЙ, СЕЙЧАС ВЫСТАВОЧНЫЙ
ЗАЛ ХАРЬКОВСКОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО МУЗЕЯ

Особняк (вул. Жон Мироносиць, 18/9) був зведений в Харкові в 1896 році за проектом О.М. Бекетова. Будівлю звели на гроші сім'ї Алчевських. Будівля належала безпосередньо школі, на відміну від інших навчальних закладів того періоду. Алчевська містила школу з 1870 по 1919 рік.

Дмитро Алчевський присвятив себе науці і став кандидатом природничих наук.

Григорій Алчевський був популярним композитором. Серед його творів – «Альоша Попович» (1907), обробки українських та російських народних пісень, солоспіви на слова Шевченка («Чого мені тяжко, чого мені нудно»), Франка («Безмежнеє поле»), Лесі Українки («Не дивися на місяць весною», «Стояла я і слухала весну»), а також своєї сестри Христі Алчевської («Конвалія», «Гей, на бій»).

Ганна Алчевська – художниця, викладала у жіночій недільній школі. Була дружиною О.М. Бекетова.

Микола Алчевський створив перший буквар для дорослих українською мовою.

Іван Алчевський – «король тенорів». За 16 років виконав 55 оперних партій. Найвидатнішою вважали партію Германа із «Пікової дами» Чайковського. Також у його репертуарі були твори Миколи Лисенка, Ярослава Степового і брата – Григорія Алчевського; не залишав він без уваги й народні пісні. Українська музика, завдяки Алчевському, лунала і за кордоном.

У творчості Христі Алчевської експерти відзначають «європейський український націоналізм». Вона багато перекладала з російської та французької літератур. Христю Алчевську вважають справжнім бунтарем того часу. Адже попри заборону, читала учням українські книжки; брала активну участь в організації й проведенні мітингів і страйків учнів середніх шкіл, мала зв'язки з підпіллям. Вона вважала, що змінити державу може лише молодь. Тож приділяла їй вихованню найбільше часу.

У 1982 році, вшановуючи 100-річчя від дня народження Христі Олексіївни Алчевської, її ім'я було внесено до переліку пам'ятних дат ЮНЕСКО. А одна з вулиць Львова носить її ім'я.

Неочікуваний фінал був більш, ніж трагічним. Вважається, що кінцем фінансово-промислового синдикату Олексія Алчевського стала криза, яка накрила Російську імперію на зламі XIX і XX століть. Але не лише безжальний економічний закон привів до краху – успіхи Олексія Кириловича зібрали довкола нього стерв'ятників. Ключовим ворогом і, що характерно для бізнесу, партнером стала російська компанія братів Рябушинських, Московське купецьке товариство взаємного кредиту. Заздрісники і вороги приготувалися до стрибку на пораненого лева.

Рябушинські давно поклали око на банки і заводи Алчевського й охоче давали кредити українському мільйонеру, коли той потребував. Проте Олексій Кирилович брав досить незначні суми, які вчасно повертав, ламаючи тим самим підступні плани московських банкірів.

Варіантів було небагато, в умовах кризи отримати позику від приватного банку було неможливо. Пропозицію бельгійських партнерів продати долю у спільних підприємствах Донбасу Алчевський відкинув, він хотів продовжити життя імперії та перетворити її на родинний бізнес, передавши в управління своїм синам.

З метою вирішення цього питання Алчевський відправляється в столицю імперії – місто Санкт-Петербург. Серед його знайомих міністр фінансів Сергій Вітте, тому підприємець розраховує, використовуючи зв'язки, отримати велике замовлення на виробництво рейок. Завдяки отриманню замовлення Алчевський планував випустити облігації, які покращать становище його фінансових структур.

Однак міністерство відмовило йому в допомозі. По дорозі додому банкір і промисловець кидається під поїзд. Офіційна версія – самогубство. Згодом почалися державні перевірки банків Алчевського.

Чи дійсно смерть Алчевського була самогубством? Потрібно оцінити, хто отримав зиск від трагічної загибелі амбітного олігарха. Усю фінансово-промислову групу Алчевського отримали держава і банкіри Рябушинські, які рейдерські захопили банки покійного Алчевського та за підтримки уряду і особисто міністра фінансів Вітте вивели з нього мільйони рублів. Усі промислові потужності було націоналізовано державою, процес відбувався під керівництвом згаданого Вітте та під особистим контролем імператора.

Держава ж отримала ще один зиск – було ліквідовано величезне джерело фінансування небезпечного для імперії українського руху.

Можна лише уявити, якби група Алчевського під його керівництвом або його сини дожили б до часів Перших визвольних змагань.

Дослідники переконані, що Олексія Кириловича Алчевського було вбито. З ними погоджується і Православна церква, яка відкинула версію «самогубства». Видатного українця було поховано на кладовищі з дотриманням усіх необхідних християнських ритуалів.

Загадка смерті справжнього сина української землі до сих пір розбурхує уми всюдисущих істориків, але добра пам'ять про нього живе в його справах. А для заздрісників і ворогів Алчевського через півтора десятиліття прийде

розплата разом з оскаженілим люмпеном, що взяли в руки зброю, щоб втопити країну в крові.

Фінансово-промислова група Олексія Алчевського не пережила кризи і ворожу змову. Та робота, зроблена цим видатним бізнесменом і патріотом, не зникла з трагічним убивством. Він заснував нову українську промисловість, продемонстрував, як завзятість, цілеспрямованість, сміливість та чесність здатні прокладати шлях у бізнесі.

Ця сім'я стала важливою частиною міської історії. Про них з вдячністю згадують в Харкові через століття. Вулиця, названа на честь сім'ї Алчевських, з'явилася на карті Харкова в 2015 році. В 2005 році Національним банком України випущена ювілейна монета номіналом 2 гривні «Олексій Алчевський», присвячена 170-річчю від дня народження Олексія Кириловича Алчевського. В 2004 році під час святкування 350-річного ювілею з дня заснування Харкова в місті був встановлений бюст главі знаменитого сімейства Олексію Алчевському. Відзначимо, що в честь цих людей названі не тільки вулиці, а й ціле місто – Алчевськ.

Список використаних джерел

1. Алчевські – родина діячів української культури: [Довідка]. *Митці України : Енцикл. довідник*. К., 1992. С. 20–21.
2. Арнашинська Л. Парадигма світоглядних шукань Христі Алчевської: Від ідеалу краси до ідеалу соціальної справедливості. *Дивослово*. 2015. № 10. С. 46–49.
3. Бекетовские дома в Харькове. Харьков новое : обзор статей и страниц краеведческого альбома. URL: <http://the-past.inf.ua/content7.html>
4. Видатний архітектор Олексій Миколайович Бекетов : бібліогр. покажчик / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. : О. М. Штангей, Н. В. Марищук ; техн. ред. О. М. Запорожченко. Харків : ХНУМГ, 2014. – 51 с.
5. Давидович Т. Ф. Архитектор А. Н. Бекетов. Жизнь и творчество. *Academia. Архитектура и строительство*. 2018. № 2. С. 27–35. DOI:10.22337/2077-9038-2018-2-35-39
6. Дорошенко В. О. Алчевська Христина Олексіївна. *Енциклопедія Сучасної України*. Т.1. А-К. Київ : Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, 2001. С. 402–403.
7. Головка О. Родина Алчевських: вони не були улюбленцями фортуни. *Слобода*. 1995. 23 сент. С.6.
8. Івановський, П. О. Алчевський Григорій Олексійович. *Енциклопедія Сучасної України*. Т.1. А-К. Київ : Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, 2001. С. 403
9. Ігнаткін І. О. Олексій Миколайович Бекетов (1863—1941). Київ : вид-во Академії архітектурі УРСР, 1949. 44 с.
10. Кізченко, В. І. Алчевська Христина Олексіївна. *Енциклопедія історії України*. Т.1. А-В. Київ : Наукова думка, 2003. С. 69.

11. Кізченко, В. І. Алчевський Григорій Олексійович. *Енциклопедія історії України*. Т.1. А-В. Київ : Наукова думка, 2003. С. 69–70
12. Кізченко, В. І. Алчевський Іван Олексійович. *Енциклопедія історії України*. Т.1. А-В. Київ : Наукова думка, 2003. С. 70.
13. Клепач, Т. Життя за ради світла і добра: сторінками життєпису родини Алчевських. *Дивослово*. 2014. № 6. С. 53–56.
14. Лазанська Т. І. Алчевський Олексій Кирилович. *Енциклопедія історії України* : 10 т./ редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України
15. Левківський М. В. Просвітницько-педагогічна діяльність Алчевської. *Історія педагогіки*. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 124.
16. Мельніченко Л., Нерубайський В. Світ поезії Христі Алчевської. *Дивослово*. 2017. № 9. С. 28-32.
17. Сильна Українка [135 років від дня народження Христини Алчевської]. *Шкільна бібліотека*. 2017. № 2. С. 44–45.
18. Олексій Кирилович Алчевський [Електронний ресурс]: офіц. веб-портал. Офіційний сайт: Енциклопедія історії України. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN>
19. Олексій Алчевський. Українець, який нам потрібен [Електронний ресурс]: офіц. веб-сайт. Історична правда. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/11/26/156513/>
20. Олексій Миколайович Бекетов (1863—1941) // *І.О. Ігнаткін*. — Київ: вид-во Академії архітектури УРСР, 1949. — 44с.
21. Осинцева Л. П. Алчевський Микола Олексійович / Л. П. Осинцева // *Енциклопедія Сучасної України*. Т.1. А-К. – Київ : Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, 2001. – С. 406.
22. Прогулянка по місцях Олексія Миколайович Бекетова [Електронний ресурс]: офіц. веб-сайт. KHARKOVGO. – Режим доступу: <https://kharkovgo.com/reviews/marshruty/progulka-po-mestam-alekseya-nikolaevicha-beketova>
23. Тимофієнко В. І. Бекетов Олексій Миколайович // *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт]* / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=39005